

manlı darphânelerinde bu gümüş sikkelere benzer şekilde değeri 90 akçe olan yeni zolotalar basılmıştır. Zolota tabiri eski Osmanlı kuruşları için kullanılmış, daha ağır olan ve riyallerin ölçüsünde sonradan kesilmiş bulunan gümüşlere ise kuruş denmiştir. Osmanlı piyasalarında Cermen zolotası (kızıl kuruş) denildiği vakit altın, yalnızca zolota denildiğinde gümüş kuruş kastediliyordu.

Osmanlı piyasasında zolotayla ilgili kayıtlar XVII. yüzyıl tarihçilerinin eserlerinde görülmeye başlar. Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, 1050 Ramazan ayı ortalarında (Ocak 1641) piyasaya çıkan yeni akçeler vesilesiyle zolota adlı kuruşun tedavülünün yasaklandığını belirtir (*Topçular Kâtibi Abdülkadir [Kadrî Efendi] Tarihi*, II, 1149). Bununla beraber Osmanlı para sistemine giren yabancı sikkeler içinde zolota alım gücü giderek yükselen değerli bir para özelliği kazandı. 1648'de malları araştırılan Cinci Hoca'nın tesbit edilen nakit paraları içinde zolotalar da çıkmıştı (Naîmâ, III, 1174). II. Mustafa döneminde eski kuruş ve zolota tedavülden kaldırılarak tuğralı yeni kuruş ve zolotalar çıkarıldı. İstanbul darphânesinde zolota tipi sikkelerin kesildiğine dair kayıtlar XVIII. yüzyılın ilk yarısında çoğalır. 1131'de (1719) gümüş rayicindeki oynamalar sebebiyle zolota piyasada bulunamaz oldu; zira darphâne tarafından gümüşün beher dirhemine 21 ve ardından 20 akçe değer konulmuşken piyasada rayici 22 akçeye yükselmişti, bu yüzden halk elindeki gümüşleri darphâneye götürmemeye başladı. Darphâne uzun bir süre zolota, para ve çil akçe kesilemedi. Daha önce piyasada bulunan zolotalar ise hem İranlı tüccarlar tarafından toplanıp götürülüyor hem de yüksek değeri sebebiyle dolaşımdan kalkmış bulunuyordu. Bu durum ticarete büyük bir darbe vurdu; çünkü gemilerle yabancı mal getiren tüccar zolota dışında herhangi bir para kabul etmiyordu. Sonunda 60 dirhem halis gümüşe 40 dirhem bakır ilâvesiyle oluşan 100 dirhemlik karışımdan 16 adet olmak üzere yeni zolota basımına karar verildi. Bir zolota 6,25 dirhem (20,04 gr.) ağırlığında olup kuruşun $\frac{3}{4}$ 'üne eşitlendi ve 90 akçe yahut 30 para değerine getirildi. Yeni kuruşların yarımlikları ve dörtte birlikleri, zolotanın ise yarımlikları piyasaya sürüldü. Bu basılan akçeler ve paraların ayarı ise % 68 ile % 70 kuruş, zolotaların ayarı ise % 60 idi. Zolotalar bir süre daha piyasalarda geçerliliğini korudu ve I. Abdülhamid devrinde tedavülden kaldırıldı.

BİBLİYOGRAFYA :

Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadrî Efendi) Tarihi (haz. Ziya Yılmaz), Ankara 2003, II, 1149; Naîmâ, *Tarih* (haz. Mehmet İpşirli), Ankara 2007, III, 1174; Râşid, *Tarih*, II, 172-175; İsmâil Galib, *Takvim-i Meskûkât-ı Osmâniyye*, İstanbul 1307, s. 277-279; Süleyman Sûdî, *Üsûl-i Meskûkât-ı Osmâniyye ve Ecnebiyye*, İstanbul 1311, s. 36-42; Hasan Ferid, *Nakd ve İ'tibâr-ı Mâlî*, İstanbul 1330, I, 182-183.

İBRAHİM ARTUK

ZONGULDAK

Karadeniz bölgesinin Batı bölümünde şehir ve bu şehrin merkez olduğu il.

Karadeniz kıyısında Üzülmaz deresinin denize ulaştığı kesimde yer alır. Zonguldak adının menşei hakkında kesin bilgi bulunmamakla birlikte bu hususta yaygın olarak kabul edilen iki farklı görüş vardır. Birincisine göre İlkçağ'da Sandraka / Sandarake adıyla bilinen köy benzeri bir yerleşme yeri Zonguldak'ın ilk çekirdeğini oluşturur. Sandarake adını Sadra çayından (Zonguldak çayı) almıştır. İkincisine göre yörenin sazlık ve bataklık olmasından dolayı burayı niteleyen "zongalık / zungalık / zungurak" kelimeleri zamanla Zonguldak'a dönüşmüştür. Ereğli, Bartın ve Amasra gibi tarihî geçmiş 3000 yılı aşan yerleşim birimlerinin ortasında yer almasına rağmen Zonguldak, kömür madeninin bulunması ve işletmeye açılmasıyla birlikte ortaya çıkmış bir şehirdir. Şehrin gelişmesini sağlayan Ereğli kömür madenlerinin hangi tarihte ve kimin tarafından bulunduğu dair kesin bilgi yoktur. Bir arşiv belgesinde Ereğli kömür madenlerinin II. Mahmud döneminde keşfedildiği ve Abdülmecid'in saltanatı döneminde "cevher ihracatı"na başlandığı belirtilmektedir. Kömür madeninin varlığı kamuoyunda *Ceride-i Havâdis* gazetesinin 30 Temmuz 1840 tarihli bir haberiyle duyulmuştur. Bu haberde Osmanlı topraklarında yapılan araştırmalar sonunda çok yerde "yanar taş" rastlandığı, Karadeniz sahilinde Ereğli'ye yakın yerde bulunan kömür yataklarında mühendislerin İngiltere ve diğer yerlerden gelen yağlı ve dayanıklı taş kömürü cinsine tesadüf ettikleri belirtilmekteydi. Ereğli ve çevresinde kömür madenlerinin kumpanya şeklinde işletilmesi amacıyla 1841'de bir işletme şartnamesi hazırlandı ve Ereğli Kömür Madeni Kumpanyası adıyla altı hisseli bir şirket kuruldu. Şirkete 1846'da Sultan Abdülmecid de ortak oldu. Madenin idaresi, Kırım savaşı yıllarında İngiliz

ve Fransız donanmalarının kömür ihtiyaçlarının karşılanması için İngiltere'ye bırakıldı. Savaşın ardından madenin yönetimini Osmanlı Devleti tekrar üzerine aldı. 1865'te Bahriye Nezâreti'ne bağlanan maden idaresi 1908'e kadar bu nezâretçe yönetildi. Nezâret 1867'de Dilâver Paşa'yı Ereğli Ma'den-i Hümayun nâzırı tayin etti; Dilâver Paşa, aynı yıl yapılan bir düzenlemede maden idaresiyle birleştirilen Ereğli kazası kaymakamlık görevine de getirildi. Ereğli kazasının mülki idaresi ve malî işleri de Bolu ve Viranşehir sancaklarından ayrılarak Bahriye Nezâreti'ne bağlandı. Kömürün giderek önem kazanması ve yeni kumpanyaların faaliyeti üzerine (Karamanyan Kumpanyası, 1883; Courtgi Kumpanyası, 1885; Ereğli Şirketi, 1896; Sarıcazâdeler, 1900) o sırada bir köy görünümündeki Zonguldak'ın durumu değişmeye başladı. Zonguldak ve Kozlu madencilik yerleştiği köyler haline geldi.

1880'lerden itibaren, maden havzası içinde yer alan Zonguldak veya Kozlu köylerinden birinin müstakil nahiye merkezine dönüştürülmesine çalışıldı. Ancak bu girişimlerden 1899 yılına kadar bir sonuç alınmadı. Zonguldak liman ve rıhtımının inşası amacıyla 1896'da kurulan Fransız sermayeli Ereğli Şirketi'nde çalışan Fransızlar için Fransa'nın 1899'da Zonguldak'a konsolos tayin etmesi buranın mülki idaresinde değişiklik yapılmasını tekrar gündeme getirdi. Zonguldak bu yıllarda Kastamonu vilâyeti Bolu sancağı Hamidiye kazasına bağlıydı. Konsolosun Zonguldak köyünde ikamet etmeye başlaması üzerine girişim daha da hızlandırıldı. Kastamonu valiliği Dahiliye Nezâreti'ne başvurarak Ereğli kazasına bağlı Zonguldak ve Kozlu köylerinin 4-5000 civarında nüfusa sahip olmasına rağmen buralarda mülki idare teşkilâtı bulunmaması yüzünden çekilen zorluklardan söz etti ve Zonguldak yahut Kozlu köylerinden birinin nahiye merkezi yapılmasını önerdi. 1899'da kaza merkezi haline getirilen Zonguldak, Hamidiye kazasının kurulduğu 1887 yılına kadar Ereğli kazasına bağlı kaldı. Bu tarihten itibaren 1899'a kadar Hamidiye kazasına bağlandı. Kaza, Ereğli'ye bağlı Devrek ile Bartın'a bağlı Çarşamba nahiyelerinin birleştirilmesiyle oluşturuldu, merkezi de Devrek nahiyesiydi ve Hamidiye kazasına 172 köy ve mahalle bağlıydı. Zonguldak kazası yirmisi Ereğli'den, kırk dokuz Hamidiye kazasının Çarşamba nahiyesinden ayrılan altmış dokuz köyle kuruldu. Merkezi de Zonguldak olan kaza-

ZONGULDAK

nın ilk kaymakamı Süleyman Nahîfî Bey, ilk belediye başkanı ise Elbasanlı Mehmed Lutfi Bey'di. 1321 r. (1905) tarihli *Kastamonu Vilâyet Salnâmesi*'ne göre Zonguldak merkezde 250 hâne, bir hükümet konağı, bir postahane, bir cami, iki kilise, bir hastahane, üç han, 120 dükkân, beş otel ve dört adet fabrika mevcuttu.

Ereğli Şirketi'nin faaliyetinin genişlemesiyle birlikte kasabada yabancıların sayısı arttı. 1903'te Zonguldak'ta 2400 civarında yabancı yaşıyordu; bunlardan 192'si İtalyan'dı. Yabancılar Ereğli Şirketi'nin liman ve rıhtım inşaatında mühendis ve işçi olarak çalışıyordu. Ereğli Şirketi, 1893 tarihli mukavelenâme ile Yanko Yoannides Bey'e verilen Zonguldak liman ve rıhtımının yapımı için 1896'da kuruldu. Şirket, Zonguldak liman ve rıhtımı ile demiryolu hatları inşası yanında kömür madeni ocağı işletme hakkı da aldı. Fakat zamanla kömür işletme meselesi yüzünden yetkililerle anlaşmazlığa düşünce Zonguldak Limanı'nın resmî açılışı II. Meşrutiyet sonrasında kadar ertelendi. II. Meşrutiyet'in ardından Zonguldak'ın içinde bulunduğu maden bölgesi Ereğli Havza-i Fahmiyyesi diye adlandırıldı. Burası Zonguldak'ın merkezi ile Kilimli, Kozlu ve Ereğli kazaları dahilindeki Kandilli ve Çamlı mevkiilerinden oluşuyordu. Ereğli merkezinde kömür çıkarılmamasına rağmen madenin idare merkezi 1908 yılına kadar burada kaldı. Madenin idarehanesi 1908'de Kozlu'ya ve 1910'da da Zonguldak'a taşındı.

I. Dünya Savaşı'nda madeni yönetmek için Harp Kömür Merkezi adıyla askerî bir idare kuruldu ve başına bir Alman subayı getirildi. Osmanlı Devleti, düşman kuvvetlerine ait savaş gemilerinin Zonguldak'a saldırılarını önlemek amacıyla düşman gemilerinin bombardımanı sonucunda meydana gelecek zararın Osmanlı sınırları dahilinde faaliyet gösteren bu devletlere ait kurumlardan tazmin edileceğine dair karar aldı (11 Mart 1915). Ancak şehir, 1915 yılının sonbahar aylarından itibaren Karadeniz'de dolayan Rus donanması tarafından bombalandı. Bu sebeple şehirde yaşayan halkın ve maden işçilerinin iaşelerinin karşılanması için yardım gönderildi. 19 Mart 1917'de maden ocakları ile Zonguldak Limanı'nın idaresi için askerî komiserlik tesis edildi. Mondros Mütarekesi'nin ardından İtilâf Devletleri, Harp Kömür Merkezi yerine merkezi İstanbul'da bulunan İtilâf Devletleri Kömür Komisyonu'nu kurdular. Fransızlar maden bölgesini ellerinde tutmak amacıyla ilk defa 8

Mart 1919'da Zonguldak'a asker çıkardılar ve zamanla askerlerini takviye ettiler. Bu hadise Millî Mücadele düşüncesini uyaran bir etki yaptı. 8 Haziran 1920'de Ereğli'ye asker çıkarılan ve alınan tedbirler sonucu 18 Haziran'da şehirden çekilmek zorunda kalan Fransızlar aynı gün Zonguldak'ı işgal ettiler. Emekli yüzbaşı Ethem Bey başkanlığında Müftü İbrâhim Efendi, Nihat Osman, fen memuru Ali Rıza ve dava vekili Hüseyin beylerden oluşan Zonguldak Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti faaliyetine başladı. Gösterilen direniş karşısında Fransızlar 21 Haziran 1921'de Zonguldak'tan ayrılmak zorunda kaldılar.

Zonguldak 1 Haziran 1920'de mutasarrıflık haline getirildi. Cumhuriyet döneminde 1 Nisan 1924'te Ereğli, Bartın ve Devrek Zonguldak'a bağlanarak Zonguldak il yapıldı; böylece Cumhuriyet'in ilâ-nından sonra kurulan ilk il olma unvanını kazandı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında şehrin idarî yapısında gerçekleştirilen değişiklikler yanında 1924'te Zonguldak Yüksek Maâdin ve Sanayi Mektebi, ardından 1930'da Maden Meslek Mektebi tesis edildi. 1936'da yabancıların elindeki maden ocakları satın alındı. Bunu 1 Aralık 1940'ta yerli girişimcilerin elindeki ocaklar izledi. Bütün bu ocaklar Ereğli Kömürleri İşletmesi Müessesesi adı altında toplandı. 1 Eylül 1957'de Türkiye Taş Kömürü İşletmeleri (TKİ) kuruldu. 10 Ekim 1983 tarihinde 96 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Türkiye Taş Kömürü Kurumu Genel Müdürlüğü oluşturuldu.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Ticaret ve Ziraat, Orman-Meâdin Nezâreti (T), nr. 728/9, 1684/49; BA, Y.PRK.HH., nr. 35/86; BA, İrade-Meclis-i Vâlâ, nr. 360; BA, İrade-Dâhiliye, nr. 18613, 1317 M. 16/5; BA, *Ayniyat Defteri*, nr. 955; BA, Deniz Kuvvetleri Deniz Müzesi Arşivi (DMA), Mektubi (MKT), nr. 68/49; BA, DH. MKT, nr. 1586/91, 1638/109; BA, Şûrâ-yı Devlet, nr. 548/17, 2715/34, 2734/13, 24, 2735/48, 2746/50; BA, Y.A.RES, nr. 154/2; BA, MV, nr. 148/50, 197/13, 17; BA, DH.EUM.VRK., nr. 23/28; BA, DH.EUM.EMN, nr. 41/5; BA, DH-MÜİ, nr. 114/64; *Kastamonu Vilâyet Salnâmesi* (1321), s. 346; Ahmet Emin [Yalman], *Turkey in the World War*, New Haven 1930, s. 89; *Cumhuriyetin On Yılında Zonguldak ve Kömür Havzası*, Zonguldak 1933; Ahmet Naim, *Zonguldak Havzası Uzun Mehmet'ten Bugüne Kadar*, İstanbul 1934, s. 40, 43; Mehmet Ali Özeken, *Ereğli Kömür Havzası Tarihi Üzerine Bir Deneme (1848-1940)*, İstanbul 1944, s. 36-37; Hüseyin Fehmi İmer, *Ereğli Maden Kömürü Havzası Tarihçesi*, Zonguldak 1944; Necip D. Tesal, *Zonguldak Vilâyetinin İktisadi Ehemmiyeti*, İstanbul 1957, s. 82, 85, 90; M. Şavran, *Karaelmas Diyarımız Zonguldak Vilâyeti*, Zonguldak 1958, s. 34; *Zonguldak İl Yıllığı*, İstanbul 1973; Ali Sarıkoçuncu, *Millî Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi*, Ankara 1992;

a.mlf., "Zonguldak ve Havalisinde Kuva-yı Milliye'ye Yapılan Yardımlar ve Temin Edilen Gelirler", *Atatürk Yolu*, III/10, Ankara 1992, s. 227-242; *Zonguldak İl Yıllığı*, Zonguldak 2002; Hamdi Genç, *Ereğli Madenleri: 1840-1920* (doktora tezi, 2007), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 267, 323; a.mlf., "Maden Havzasında Modern Bir Kentin İnşası: Zonguldak (1840-1920)", *Seçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi* (ed. Erol Özvar – Arif Bilgin), İstanbul 2008, s. 404-416; a.mlf., "II. Abdülhamit Döneminde Zonguldak Kazası'nın Kuruluşuna Dair Belgeler", *Toplumsal Tarih*, sy. 153, İstanbul 2006, s. 84-87.

HAMDI GENÇ

Günümüzde Zonguldak. Tarihi eskiye inmeyen yeni şehirlerden biri olup Türkiye'de sayıları fazla olmayan bir XIX. yüzyıl şehridir (diğer bazıları: Ordu, Adapazarı, Mersin, Osmaniye, Ceyhan, Reyhanlı, İslahiye; Tuncel, s. 342). XIX. yüzyılın başlarında üstü kamışla örtülü birkaç kulübenin yer aldığı bu balıkçı köyü Üzülmaz deresinin ağız yakınında kurulmuştur. İç kesimlerden ormanlık ve yolsuz bir saha ile tamamen ayrılan bu alanda şehrin doğuşunun ve hızlı gelişmesinin tek sebebi yakınındaki maden kömürü yataklarıdır. Kömür havzasına o sıralarda Ereğli Kömür Havzası (Ereğli Havza-i Fahmiyyesi) denmesi de Zonguldak'ın bu tarihlerde önemsiz bir yer olduğunu ortaya koyar (Ereğli Kömür İşletmesi / İşletmeleri [EKİ] adı uzun süre devam etmiştir). Zonguldak'ın gelişmesi yabancı şirketlerin kömür havzasına el atmasından sonra daha da hızlandı. 1892'de Fransız sermayesiyle kurulan Ereğli Şirketi burada yeni ocaklar açtı, ayrıca mendirekli bir liman, kömür yıkama yerleri (lavuar), maden taşımak için dekoliv yolları ve lojmanlar yaptırdı (bu lojmanlardan bazıları ve bilhassa Yayla mahallesi Fener mevkiindekiler bugün de ayakta durmaktadır); Zonguldak'ı kömür işletmesinin gerçek merkezi ve ihraç limanı haline getirdi. Önceleri Üzülmaz deresi (Richard Kiepert haritasının Zafaranboli paftasında Sonnautes ırmağı) boyunca, özellikle bu derenin sol yakasındaki düzlükte (günümüzde Cumhuriyet caddesinin kuzeyindeki Soğuksu mevki) dar bir alanda yerleşen Zonguldak daha sonraki yıllarda hızla gelişerek vadilerin yamaçlarına, bu vadileri birbirinden ayıran plato ve tepelerin üstüne, eğitim şartlarının izin verdiği nisbette kıyı boyunca falezler üzerine de yayıldı ve komşuları olan batıda Kozlu, doğuda Kilimli beldeleriyle aradaki boşlukları doldurup birleşme eğilimine girdi. Bu yerleşim yerlerinin varlığı ve yaşantısı tamamen Zonguldak şehrinin varlığıyla ilgilidir. Şehir